

Legal basis of use of natural resources in agricultural holding of Ukraine

Правові засади використання природних ресурсів у сільському господарстві України

Ilya Karakash

Key words:

agriculture, land use, water use, forest use, subsoil use, objects of flora and fauna.

Ключові слова:

сільське господарство, землекористування, водокористування, лісокористування, надрокористування, об'єкти рослинного і тваринного світу.

Всесвітня Конференція ООН з питань навколишнього природного середовища і розвитку ухвалила Програму дій та Декларацію про сталий розвиток людства, в яких зазначена доктрина визнана головним напрямом існування цивілізації у XXI столітті¹. Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої держави означає таке функціонування господарської діяльності, коли одночасно забезпечуються постійно зростаючі матеріальні та духовні потреби її громадян, раціонально і високоефективно використовуються природні ресурси, зберігаються та відтворюються природоресурсний потенціал і забезпечуються екологічно сприятливі умови для життя і здоров'я населення.

Інтеграція України до європейських структур одночасно вимагає впровадження збалансованої екологічної політики й удосконалення системи інтегрованого управління у цій сфері. Врахування екологічних факторів при складанні стратегічних напрямів розвитку країни, впровадження екологічних чинників та екологізація усієї системи господарської діяльності в агропромисловому комплексі має здійснюватися з урахуванням обов'язкових нормативів та законодавчих вимог, що реалізується в європейських країнах.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року² зазначається, що екстенсивний розвиток сільського господарства призвів до значного зменшення ландшафтного різноманіття у природному середовищі. Ще у недавньому минулому більше ніж 40% площі України було зайнято степовими ландшафтами. У даний час їх залишилося не більше 3%, на яких зосереджено до 30% усіх видів флори і фауни, занесених у Червону книгу України.

За роки незалежного існування української держави площа її природно-заповідного фонду збільшилася у два рази. Проте окремі природно-заповідні об'єкти досі перебувають в управлінні органів виконавчої влади, для яких природно-заповідна справа не є пріоритетною в їх діяльності. Основну загрозу збереження і поширення біорізноманіття становлять прискорене скорочення природного середовища існування флори і фауни. Різке погіршення навколишнього природного середовища відбувається внаслідок розорювання сільськогосподарських угідь та обводнення сільгоспземель, осушення водно-болотних угідь, вирубування лісів та лісозахисних смуг тощо.

Використання земельних ресурсів. Україна має значний земельно-ресурсний потенціал. Так, станом на 1 січня 2017 року земельний фонд України становив 60,3 млн. га, або близько 6% території Європи. Сільськогосподарські угіддя дорівнювали близько 19% загальноєвропейських, у тому числі рілля – близько 27%. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 га, у тому числі 0,7 га ріллі (середній показник європейських країн – 0,44 і 0,25 га відповідно). У цілому площа сільськогосподарських земель становить 42,7 млн. га, або 70% площі

¹ Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 року): переклад з англійської. – Видання 2-е. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

усієї території країни, а площа ріллі – 32,5 млн. гектарів, або 78,4% усіх сільськогосподарських угідь. Площа чорноземів в Україні становить від 15,6 млн. до 17,4 млн. гектарів, або близько 8% світових запасів.

Водночас у структурі земельних ресурсів України та здійсненні землекористування спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких утворює загрозу стану навколишнього природного середовища та якості життєвого середовища, а також ефективності господарської діяльності та стійкому розвитку національної економіки країни у цілому. У господарське використання в Україні залучено понад 92% її території. Надзвичайно високим є рівень розораності території, що становить понад 54% (у розвинутих країнах Європи вона не перевищує 35%). Це призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, що негативно вплинуло на стійкість агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екологічну сферу³.

Загальновідомо, що земля у сільському господарстві є основним засобом виробництва, наділеним продуктивними властивостями. Продуктивність земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві визначається кругообігом речовин у природі. Звісно, що до 80% органічної маси у вигляді продукції рослинництва вилучається із природи, а повертається у природне середовище в обмеженій кількості, внаслідок чого утворюється дисбаланс поживних речовин у ґрунтах.

Раціональне сільськогосподарське природокористування має охоплювати сільськогосподарське районування територій, розробку і впровадження для кожної природо-економічної зони внутрішньозональних систем ведення сільського господарства, стійких до малосприятливих природних умов. Воно має враховувати те, що майже 60% території України знаходиться в умовах ризикованого землеробства, де тривалі посухи, безсніжні та морозні зими призводять до недобору значної кількості сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим формування на основі оптимального поєднання різних компонентів природного середовища екологічно стійких і високопродуктивних ландшафтів сприятиме підвищенню продуктивності й економічної ефективності використання природних екосистем.

З метою забезпечення раціонального використання природних ресурсів у сільському господарстві мають бути задіяні новітні досягнення всіх галузей науки: землеробства, ландшафтознавства, агротехніки і зоотехнології, селекції та генетики, гідротехніки, меліорації, математики і кібернетики тощо. Використання природних умов і процесів, застосування поживного режиму рослин і тварин, одержання максимальної продуктивності сільськогосподарських угідь та продуктивності сільськогосподарських тварин можливе лише на основі максимального впровадження всіх досягнень агротехнічного прогресу.

Не менш важливе значення має раціональне розміщення окремих галузей виробництва та вибір культур. Вирощування сільськогосподарських культур і розведення продуктивної худоби у найбільш сприятливих для цього природних умовах дозволяє без додаткових капіталовкладень отримувати найвищу кількість продукції. Раціональне розміщення сільськогосподарського виробництва за його зональною спеціалізацією слід розглядати як один із важливих чинників підвищення ефективності агропромислового виробництва.

Використання водних ресурсів. Водокористування в агропромисловому комплексі є суттєвим чинником сільськогосподарського виробництва. Обсяги споживання води у сільському господарстві України, у порівнянні з іншими галузями виробництва, є найбільшими. Законодавче забезпечення використання водних ресурсів у сільському господарстві регулюється Водним кодексом України⁴, Законами України «Про меліорацію земель»⁵ та іншими законодавчими актами.

Відомо, що за чинним Водним кодексом України водокористування може бути загальним і спеціальним. Так, за ст. 65 Водного кодексу користування водами для потреб сільського господарства здійснюється у порядку як загального, так і спеціального водокористування. Під час зрошення земель водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо запобігання підтопленням, заболочення, засолення та їх забруднення, деградації та ерозії цих земель, а також погіршення стану водних об'єктів.

Особливі вимоги щодо використання водних об'єктів та їх ресурсів у сільському господарстві закріплені у Законі «Про меліорацію земель». Згідно зі ст. 1 вказаного закону меліорація земель – це комплекс

³ Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року № 413 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 51. – Ст. 1569.

⁴ Водний кодекс України від 6 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.

⁵ Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 11. – Ст. 90.

гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних та інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури сільськогосподарських угідь.

З метою охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та поліпшення стану водних об'єктів, відповідно до ст. 87 Водного кодексу, навколо водних об'єктів встановлюються водоохоронні зони. На території водоохоронних зон забороняється: використання стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; скидання неочищених стічних вод з використанням рельєфу місцевості (балок, пониззя, кар'єрів) тощо. У водоохоронних зонах може бути заборонено або обмежено городництво, садівництво, розорювання земель, облаштування пасовищ, влаштування звалищ сміття, зберігання та утилізації відходів тощо.

Варто звернути увагу і на те, що відповідно до ч. 2 ст. 59 Земельного кодексу України⁶, громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми загальною площею до 3 га. Приватні власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми. Слід також зазначити, що для сільськогосподарського користування водоймами, які перебувають у приватній власності громадян, не передбачено одержання спеціальних дозволів для водокористування, оскільки воно здійснюється у межах права приватного землекористування.

Використання лісів та лісових ресурсів. Право лісокористування – це система правових норм, що регулюють умови і порядок користування лісами, а також визначають права та обов'язки лісокористувачів. Лісові ресурси у вигляді деревини, технічної сировини, харчових, кормових, лікарських та інших продуктів лісу широко використовуються у сільськогосподарській діяльності. Відносини, пов'язані з використанням лісових ресурсів у сільському господарстві, регулюються Лісовим кодексом України⁷, у ст. 65 якого передбачено, що використання лісових ресурсів може здійснюватися у порядку загального і спеціального лісокористування. Умови і порядок здійснення спеціального використання лісових ресурсів встановлюються Кабінетом Міністрів України⁸.

Безумовно, користування лісовими ресурсами у порядку ведення сільськогосподарської діяльності агропідприємствами відноситься до виду спеціального лісокористування. Саме визначення земель лісогосподарського призначення, що закріплено у ст. 5 Лісового кодексу, охоплює і нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями. Спеціальне лісокористування для ведення сільського господарства застосовується в основному у порядку побічних лісових користувань, а саме: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету тощо. Проте воно не виключає здійснення сільськогосподарськими підприємствами заготівлі другорядних лісових матеріалів, а саме: заготівлі пнів, дров, лубу і кори, деревної зелені, деревних соків тощо. Проте, ліси в агропромисловому комплексі безпосередньо виконують полезахисні та ґрунтоохоронні функції. Саме за функціональним значенням ліси у ст. 39 Лісового кодексу поділені на відповідні категорії з віднесення захисних лісів до першої категорії.

Ґрунтозахисна функція лісів полягає у виконанні важливого почвозахисного фактора, а саме у перешкоджанні розмиву ґрунтів талими і дощовими водами та пониженні поверхневого стоку води. Ліси надійно захищають ґрунти від дефляції, міцно закріплюючи рухливі піски. У лісових районах майже не відбувається замулювання річок, водосховищ і ставків.

Полезахисна функція лісів полягає у забезпеченні захисту сільгоспугідь та врожаїв від несприятливих природних процесів. Сільськогосподарські землі, оточені лісами, мають більш сприятливі для землеробства мікрокліматичні умови: меншу амплітуду температур і швидкість вітру, більш високу відносну вологість повітря, слабший турбулентний теплообмін тощо. На полях, оточених лісами, врожаї стійкіші та у меншій мірі схильні до впливу погодних коливань. Полезахисні функції лісів виконують певною мірою

⁶ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

⁷ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99 у редакції Закону № 3852-XII від 8 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.

⁸ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1550.

лісові смуги, посаджені навколо ярів і балок, вздовж меж полів, а мережа лісових смуг створює сприятливі умови для отримання сталих врожаїв.

Слід також зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 56 Земельного кодексу, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватися у власність замкнені земельні ділянки лісгосподарського призначення загальною площею до 5 га у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. У зв'язку з тим, що у наведеному випадку йдеться про надання замкнених земельних ділянок лісгосподарського призначення, яке відбувається у межах землекористування для сільськогосподарського виробництва, то воно не потребує одержання спеціального дозволу. При цьому землекористувачі мають дотримуватись вимог не тільки земельного, а і лісового законодавства щодо користування такими об'єктами, а також виконувати відповідні природоохоронні вимоги, що передбачені чинним екологічним законодавством.

Використання надр і загальнопоширених корисних копалин. У даний час надра активно використовуються для ведення сільськогосподарської діяльності. Зокрема, у недіючих шахтах вирощують гриби, овочі, квіти й інші рослини. Надрами користуються для витримування виноматеріалів, зберігання харчової продукції та інших потреб. Загальнопоширені корисні копалини місцевого значення використовуються для будівництва сільськогосподарських об'єктів та здійснення благоустрою сільської місцевості.

Надрокористування у сільському господарстві відзначається певними особливостями правового регулювання, що передбачено Кодексом України про надра⁹, Законом України «Про державну геологічну службу України»¹⁰ та іншими законодавчими актами. За ст. 1 Кодексу України про надра, останні являють собою частину земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння. Згідно із ч. 1 ст. 4 кодифікованого гірничого закону, надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. При цьому чинне гірниче законодавство доволі детально регламентує спеціальне надрокористування, залишаючи без достатньої уваги загальне надрокористування. Хоча останнє реально існує і має широке застосування при розробці загальнопоширених корисних копалин, у тому числі сільськогосподарськими підприємствами без надання їм гірничого відводу чи спеціального дозволу.

У Кодексі про надра не встановлені й відособлюючи критерії розмежування земель і надр як відносно самостійних природних об'єктів. Проте надра все ж відмежовуються від земель за своїми правовими ознаками, зокрема, цілями і способом використання й охорони цих юридично різних об'єктів, джерелами правового регулювання їх використання і охорони тощо. Якщо земельна поверхня слугує просторовим операційним базисом для розміщення різних об'єктів або засобом виробництва сільськогосподарської продукції, то відбувається використання земельних ресурсів за земельним законодавством. Якщо здійснюється геологічне вивчення, розвідка чи дослідження земної кори, видобування корисних складових надр землі або відбувається інша підземна діяльність, то відбувається надрокористування, що вимагає звернення та застосування законодавства про надра.

Надра слід відмежовувати не тільки від земної поверхні, а і від підземних вод. Відповідно до положень чинного Водного кодексу, підземні води належать до державного водного фонду України, а згідно Кодексу про надра, вони є складовою надр. Отже, існує ситуація, коли підземні води, як природні ресурси, наділені подвійним правовим режимом. У зв'язку з цим при регулюванні використання підземних вод, у тому числі для сільського господарства, слід керуватися як водним законодавством, так і законодавством про надра. Одночасно слід розрізняти правовий режим прісних підземних вод і правовий режим мінеральних, термальних, промислових та інших вод. З цього випливає, що при видобуванні прісних підземних вод треба керуватися водним законодавством, а при видобуванні мінеральних, термальних, промислових та інших вод – законодавством про надра.

Але у даний час виникли певні розбіжності між гірничим і водним законодавством щодо загального водокористування. Так, за ч. 1 ст. 23 Кодексу про надра, землевласники і землекористувачі у межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг

⁹ Кодекс України про надра від 6 червня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.

¹⁰ Про державну геологічну службу України : Закон України від 4 листопада 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – Ст. 456.

видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 м³ на добу. А згідно з ч. 3 ст. 48 Водного кодексу не належать до спеціального водокористування, тобто можуть використовуватися без спецдозволів та гірничого відводу, забір та/або використання води в об'ємі до 5 м³ на добу, крім тієї, що використовується для виробництва (входить до складу) напоїв та фасованої питної води. Ця розбіжність між гірничим і водним законодавством має бути усунена на законодавчому рівні або шляхом офіційного тлумачення її застосування.

Безумовно, сільськогосподарське використання надр переважно пов'язане з видобуванням загальнопоширених корисних копалин місцевого значення. До них, зокрема, відносяться: сировина для хімічних меліорантів (вапняк, гіпс, сапропель), крейда, пісковик, галька, гравій, пісок, легкоплавка глина, суглинок, супісок тощо. Використання корисних копалин загальнодержавного значення, а також прісних підземних вод може здійснюватися на підставі спеціального дозволу¹¹, якщо перевищено дозволена загальну глибину розробки або обсяги видобування перевищують господарські та побутові потреби власників чи користувачів земельних ділянок.

На розробку корисних копалин, у тому числі сільськогосподарськими підприємствами та здійснення відповідної діяльності у надрах, згідно з вимогами ст. 17 Кодексу про надра, надається гірничий відвід. Гірничим відводом є частина надр, надана користувачам для промислової розробки родовищ корисних копалин та цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин. Без гірничого відводу або за його межами користування надрами забороняється. Право на користування надрами засвідчується актом про надання гірничого відводу.

Використання об'єктів рослинного і тваринного світу. Рослинництво є основною і самою розвинутою галуззю сучасного сільськогосподарського господарства України. Тому правове регулювання у цій сфері піддано доволі широкій регламентації на законодавчому рівні. До законодавства, що регулює відносини у галузі сільськогосподарського рослинництва слід віднести Закони України: «Про охорону прав на сорти рослин»¹², «Про карантин рослин»¹³, «Про захист рослин»¹⁴ та інші акти чинного законодавства.

Проте, у сільськогосподарському виробництві інтенсивно використовується і природна рослинність та її ресурси. Особливості використання дикої флори у сільськогосподарському господарстві врегульовані Законом України «Про рослинний світ»¹⁵, який є базовим законодавчим актом сучасного флористичного права. Зокрема, у законі визначені об'єкти рослинного світу та природні рослинні ресурси. Критерії розмежування правового регулювання використання, охорони і відтворення об'єктів природного рослинного світу і рослин сільськогосподарського призначення полягають у тому, що об'єктом флористичного законодавства і права є дикорослі та інші судинні рослини, їх угруповання та природне місцезростання, на відміну від аграрного законодавства і права, де об'єктом правового регулювання є сільськогосподарська діяльність щодо зрощування, використання і переробки сільськогосподарських (культурних) рослин.

Сільськогосподарське використання дикого рослинного світу, як і використання інших природних об'єктів та їх ресурсів, поділяється на загальне і спеціальне. До них належать види діяльності, які тотожні загальному та спеціальному лісокористуванню. Для спеціального використання об'єктів рослинного світу загальнодержавного значення необхідно мати дозвіл, який видається територіальними органами Мінприроди України. Спеціальне використання об'єктів рослинного світу місцевого значення здійснюється на підставі дозволів, які видаються місцевими радами за погодженням з відповідними територіальними органами Мінприроди України.

Варто зазначити, що спеціальне використання природних рослинних ресурсів у сільському господарстві є платним. Однак для потреб бджільництва здійснюється безоплатне користування як дикорослими, так і культурними рослинними ресурсами, та без отримання спеціального дозволу. Дозвільний режим не застосовується до власників і користувачів, які використовують дикорослу рослинність (крім занесених до Червоної або Зеленої книг України) на належних їм земельних ділянках.

¹¹ Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 року № 615 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45. – Ст. 1832.

¹² Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

¹³ Про карантин рослин : Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.

¹⁴ Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50-51. – Ст. 310.

¹⁵ Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22. – Ст. 198.

Особливості сільськогосподарського використання тваринного світу врегульовані Законами України «Про тваринний світ»¹⁶, «Про мисливське господарство та полювання»¹⁷, «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них»¹⁸, «Про аквакультуру»¹⁹ та іншими законодавчими актами, які складають юридичну основу сучасного фауністичного права.

Слід зазначити, що сільськогосподарські тварини, тварини, породи яких виведені людиною селекційно, а також ті, які стали свійськими і втратили здатність існувати в екосистемі самостійно, не відносяться до дикої фауни. Правовий режим таких тварин визначається відповідно аграрному або цивільному законодавству. На відносини їх використання, охорони та відтворення не розповсюджується природно-ресурсове законодавство, зокрема, на них не поширюється дія Закону «Про тваринний світ».

Однак у порядку загального користування об'єктами тваринного світу суб'єкти аграрного права можуть одержувати корисні властивості життєдіяльності тварин (природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо), виловлювати рибу у водоймах загального користування, тобто в усіх водоймах, що перебувають у державній власності та не надані на праві спеціального користування іншим суб'єктам, здійснювати інші види використання тваринного світу без вилучення представників наземної та водної фауни зі стану природної волі чи їх знищення.

Дещо інші вимоги передбачені для спеціального використання об'єктів тваринного світу, у тому числі сільськогосподарськими підприємствами. Відповідно до ст. 17 фауністичного закону до спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу у порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється з наданням відповідно до закону права користування мисливськими угіддями та рибогосподарськими водними об'єктами. Спеціальне використання тваринного світу здійснюється лише за відповідними дозволами чи іншими документами, що видаються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України²⁰ та за встановленими Правилами їх видачі²¹.

Цікавим є співвідношення приписів законодавства про тваринний світ та про захист рослин. Так, відповідно до Закону України «Про захист рослин» суб'єкти аграрного права зобов'язані своєчасно проводити комплекс профілактичних та винищувальних заходів щодо боротьби з дикими тваринами, які є шкідниками для сільського господарства. А згідно з Законом України «Про тваринний світ», знищення диких тварин, навіть шкідників сільськогосподарського виробництва, належить до спеціального використання тваринного світу і потребує отримання спеціального дозволу.

Зазначена колізія між двома законодавчими актами має вирішуватися на засадах «аграрно-правового звичаю» знешкодження шкідників, який є одним з видів джерел аграрного права. Можливість застосування правових звичаїв у вітчизняній правовій системі закріплене у ст. 7 Цивільного кодексу України²². Проте, за ч. 2 ст. 7 Цивільного кодексу, звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Поряд з цим, норма ст. 333 Цивільного кодексу надає певні підстави щодо здійснення дій відповідно до закону та місцевого звичаю. Отже, у даний час усталений звичай знешкодження шкідників у сільському господарстві у певній мірі суперечить положенням писаного права. Шляхом вирішення цього питання може стати внесення відповідних змін і доповнень у ч. 1 ст. 12 Закону «Про тваринний світ» поряд з іншими винятками, що у ній передбачені.

¹⁶ Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

¹⁷ Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – Ст. 132.

¹⁸ Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 15. – Ст. 107.

¹⁹ Про аквакультуру : Закон України від 18 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 43. – Ст. 616.

²⁰ Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення : постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 // Урядовий кур'єр. – 1992. – № 35.

²¹ Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення : наказ Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 травня 1999 року № 115 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 37.

²² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Висновки. Економічна політика країни щодо використання природних багатств у сільському господарстві, має спиратись на науково обґрунтовані заходи, спрямовані на їхнє ошадливе використання, ефективну охорону і своєчасне відтворення. Державні регулятори природокористування в агропромисловому комплексі мають оптимально поєднуватися із сучасними ринковими механізмами. Законодавство про використання й охорону земельних, водних та лісових ресурсів, а також загальнопоширених корисних копалин, має забезпечувати економічну, екологічну і правову основу для раціонального природокористування.

Раціональне і високоефективне природокористування у сільському господарстві має охоплювати широке коло організаційних, економічних, екологічних, правових та інших науково обґрунтованих заходів. Ними, зокрема, є: оптимізація розподілу земельних ресурсів між галузями національного господарства, здійснення внутрішньогосподарського землеустрою, рекультивация порушених ґрунтів і осушення заболочених та зрошення посушливих земель, докорінне поліпшення лугів та створення багаторічних культурних пасовищ; оптимальний розподіл водних ресурсів між природно-економічними зонами та галузями народного господарства, їх ошадливе, раціональне й ефективне використання, будівництво водоочисних споруд і біологічне очищення прісноводних об'єктів; розширення площ лісонасаджень і поліпшення їх породності, заліснення пісків, ярів і балок, створення завершеної системи полезахисних насаджень, доведення розмірів лісів до оптимальної протиерозійної та водозахисної площі, підвищення їх природоохоронного впливу на довкілля; відродження і поновлення існуючих і конструювання екологічно стійких агроландшафтів з оптимальним поєднанням усіх компонентів природного середовища.

Анотація

У статті розглянуті питання правового регулювання використання, охорони і відтворення земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів у сільському господарстві України, а також особливості застосування законодавчих вимог щодо використання об'єктів дикої флори і фауни. На підставі порівняння окремих правових норм автор виявив чимало суперечностей в українському ресурсному законодавстві та висловив відповідні пропозиції щодо їх подолання.

Summary

The article deals with the issues of legal regulation of the use, protection and reproduction of land, water, forest and other natural resources in agriculture in Ukraine, as well as the peculiarities of the application of legislative requirements regarding the use of wildlife. On the basis of comparison of certain legal norms, the author has found many contradictions in the Ukrainian resource law and made appropriate proposals to overcome them.

Використана література:

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 року): пер. з англійської. – Вид. 2-ге. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.
3. Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року № 413 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 51. – Ст. 1569.
4. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
5. Про меліорацію земель: Закон України від 14 січня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 11. – Ст. 90.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
7. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99 у редакції Закону № 3852-XII від 8 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.

8. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1550.
9. Кодекс України про надра від 6 червня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.
10. Про державну геологічну службу України : Закон України від 4 листопада 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – Ст. 456.
11. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 року № 615 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45. – Ст. 1832.
12. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.
13. Про карантин рослин : Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.
14. Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50-51. – Ст. 310.
15. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22. – Ст. 198.
16. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.
17. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – Ст. 132.
18. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 15. – Ст. 107.
19. Про аквакультуру : Закон України від 18 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 43. – Ст. 616.
20. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення : постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 // Урядовий кур'єр. – 1992. – № 35.
21. Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 травня 1999 року № 115 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 37.
22. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Ilya Karakash,

*Candidate of Law, Professor, Department of Agrarian, Land and Environmental Law of the
National University «Odessa Law Academy»*